

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXVIII
2022

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași),
Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely
(Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași),
Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al
Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române
(Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Antal Lukács (București), Ion
Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra),
Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalaru (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în
exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

CUPRINS

Romanian-Serbian relations in the 20th century

Zoran Janjetović, <i>Romanian national minority in the Yugoslav Banat 1918-1948</i>	11
Adrian Vițalariu, <i>In the capital of the allied state. Romanian diplomats in Belgrade (1919-1941)</i>	25
Alexandru D. Aioanei, <i>Yugoslavia and Britain's clandestine actions in Romania during the Second World War</i>	39
Olivera Dragišić, <i>Italian precedent for the armistice negotiations with Romania in 1944</i> ..	51
Vladimir Lj. Cvetković, <i>Yugoslavia and the crisis of Petru Groza government (August 1945 – January 1946)</i>	65
Ionuț Nistor, <i>A marriage of convenience. The Romanian Workers' Party and the Yugoslav emigration in the early 1950s</i>	79
Petar Dragišić, <i>Serbian press and Romanian Revolution in 1989</i>	89

Iulia Dumitrache, <i>Despre potențialul halieutic pontic la Ovidius</i>	101
Ionuț Acrudoae, <i>Cohortes I-VIII Breucorum în secolul I p.Chr. Locuri și oameni</i>	119
Nelu Zugravu, <i>Vasile Pârvan e Marco Aurelio</i>	145
Claudiu-Costel Luca, <i>Ciclurile monarhiei imperiale în Liber de Caesaribus – o abordare istoriografică</i>	159

Alexandru Ștefan, <i>Tentația falsului diplomatic. Cazul lui Ștefan de Sânger, notarul conventului benedictin de la Cluj-Mănăstur</i>	169
Ștefan S. Gorovei, <i>Falsuri și falsificatori pentru istoria românească</i>	185
Radu Cărciumaru, <i>Greci la Târgoviște în veacul al XVII-lea. Interferențe istorico-arheologice</i>	197
Celestin Ignat, <i>Logofeția Țării Moldovei în cea de-a treia domnie a lui Gheorghe Duca (1678-1683)</i>	211
Mihai-Bogdan Atanasiu, <i>Documente inedite ale familiei Goia (I). Ramura lui Sandu Goia</i>	225
Gheorghe Lazăr, <i>Ajutoarele românești în favoarea așezămintelor athonite Karacalu și Marea Lavră. Noi mărturii documentare (sec. al XVIII-lea)</i>	261
Mihai Anatolii Ciobanu, <i>Două planuri rusești ale ansamblului Episcopiei Buzăului</i> ..	287
Laurențiu Rădvan, Mihai Anatolii Ciobanu, <i>Planul satului Lăzăreni (Iași) și surprizele sale: reședința lui Rumeanțev și schitul de la Stânca Jijiei</i>	303
Georgiana Mădălina Mihai, <i>Ținutul Romanului în cadrul organizării administrative a Moldovei în secolul XVIII – prima jumătate a secolului XIX</i>	321

Cuprins

Laurențiu Rădvan, <i>Noi contribuții privitoare la originea și activitatea arhitectului Johann Freywald</i>	337
Alexandru-Florin Platon, „ <i>La Révolution de la Grèce n'est qu'accidentelle...</i> ”: o versiune inedită a relației prințului Gheorghe Cantacuzino despre acțiunea Eteriei în Principatele Române la 1821	355
Cristian Ploscaru, <i>O piesă de teatru și afacerea „idarelelor calpe”. Secvențe din istoria domniilor pămâtenne</i>	413
Maria Rados, <i>Întâia reformă a școlilor din Moldova?</i>	429
Simion Câlția, <i>Decorațiile, instrument de guvernare în timpul domniei lui Carol I</i>	457
Claudiu-Lucian Topor, <i>Romania's Royal Legation in Germany before 1914</i>	473
Mihai Tudosă, <i>Orthodoxy and Orthopraxy Among Romanians During the Great War</i> ..	497
Ovidiu Buruiană, <i>The German military occupation in Romania (1916-1918) and its representation</i>	515
Liviu Brătescu, <i>Centenarul nașterii lui I. C. Brătianu (1921). Memorie socială și legitimare politică</i>	543

<i>In memoriam: Ion Toderășcu</i>	559
<i>Recenzii și note bibliografice</i>	561
Sextus Aurelius Victor, <i>Liber de Caesaribus</i> . Carte despre împărați, editio bilinguis/editie bilingvă, ediția a II-a revizuită și adăugită, traducere, considerații privind limba și stilul și notă asupra ediției de Mihaela Paraschiv, ediție îngrijită, abrevieri, studiu introductiv, ediții de izvoare folosite, notă asupra ediției, note și comentarii, apendice și indice de Nelu Zugravu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, 734 p. (<i>Thesaurus Classicus</i> III) (Cozmin-Valerian Broșteanu); Lactanțiu, <i>Instituțiile divine. Epitoma</i> , traducere și note Petru Pistol, București, Editura Sophia, 2019, 286 p. (Nelu Zugravu); Giovanni Filoramo, <i>Crucea și puterea. Creștinii, de la martiri la persecutori</i> , traducere din italiană de Dionisie Constantin Pîrvuloiu, București, Editura Humanitas, 2022, 486 p. (Nelu Zugravu); <i>The Dacians in the Roman Empire. Provincial Constructions</i> , edited by Sorin Nemeti, Dan Dana, Irina Nemeti, Eugenia Beu-Dachin, Luciana Nedelea and Timea Varga, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 443 p. (Casian Gămănuț); <i>The Roman Provinces. Mechanisms of Integration</i> , edited by Sorin Nemeti, Eugenia Beu-Dachin, Irina Nemeti, Dan Dana, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 368 p. (Casian Gămănuț); Yann Le Bohec, <i>Războiul în lumea romană 58 a.Chr.–235 p.Chr.</i> , Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, 348 p. (Alex-Marian Cornea); <i>Scris, scriitură, text în Țările Române (secolele XV-XVIII)</i> , volum îngrijit de Monica Dejan cu un cuvânt înainte de Maria Magdalena Székely, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2020, 288 p. (Alexandru Gorea); Mihail K. Qaramah, <i>O istorie a Molitfelnicului românesc. Evoluția formularelor Sfintelor Taine (sec. XVI-XVII)</i> , Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2022, 307 p. (Celestin Ignat); <i>Doi călători elvețieni și lumea românească la începuturile modernității (1808-1811): Léonard Revilliod și Charles René Pictet de Rochemont. Mărturii inedite</i> , editat	

de Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 398 p. (*Adrian-Ionuț Gilea*); Gheorghe-Florin Știrbăț, *Alexandru Enacovici. Din activitatea politică*, Iași, Editura PIM, 2019, 343 p. (*Andrei Bordeianu*); Radu Mârza, *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900*, Iași, Editura Polirom, 2022, 504 p. (*Renata-Gabriela Buzău*); Sonya Orfalian, *Mărturii ale copiilor armeni 1915-1922*, Iași, Editura Polirom, 2022, 218 p. (*Bogdan Iuțiș*).

<i>Abrevieri</i>	597
------------------------	-----

Laurențiu RĂDVAN*
Mihai Anatolii CIOBANU**

Planul satului Lăzăreni (Iași) și surprizele sale: reședința contelui Rumeanțev și schitul de la Stânca Jijiei***

Planurile recente descoperite în arhivele ruse au dezvăluit adesea o față mai puțin cunoscută a orașelor din spațiul românesc. Detalii noi, perspective inedite asupra spațiului urban, informații cu privire la biserici și case ridicate mai devreme decât se credea, date privind economia, topografia și hidronimia din interiorul și apropierea orașelor, prin toate acestea planurile au contribuit la mai buna cunoaștere a acestei lumi la trecerea de la medievalitate la modernitate. Dar topografiile ruși nu au întocmit doar planuri de orașe, de cetăți sau de trasee militare. Subiectul lucrării de față îl reprezintă un plan cu totul inedit, de fapt o hartă a unei zone din apropierea Iașilor, despre care nu putem spune că avea vreo importanță militară, cel puțin nu la prima vedere.

Harta se află în aceeași Arhivă Militar-Istorică de la Moscova (RGVIA), care ne-a oferit atâtea surprize plăcute în ultimii ani. De altfel, în această arhivă se află planurile mai multor sate și, în general, surse cartografice care includ și topografia unor localități rurale. În fondul 349 se păstrează *Planul malurilor râului Siret cu arătarea amplasamentului armatelor ruse în apropiere de satul Călienii*, color, 1808, 45 × 33 cm¹, iar în fondul 438 *Planul regiunii satul Bragadiru – satul Bujoreni – satul Herăști*, ms., color, 56 × 83 cm, circa 1830, *Harta regiunii mai la vest de Olt de la satul Moldoveni la cetatea Cale (Turnu)*, ms., color, 39 × 26 cm, sec. XIX, *Planul satului Daia cu împrejurimile sale*, ms., color, 86 × 81 cm, circa 1854, *Planul satului Dudești cu împrejurimile sale*, ms., color, 45 × 29 cm, sec. XIX, *Planul satului Moțăței cu împrejurimile sale*, ms., color, 32 × 34 cm, sec. XIX, *Planul satului Obilești cu împrejurimile sale*, ms., color, 52 × 52 cm,

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; radvan@uaic.ro.

** ACS dr., Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași; ciobanumihaiatanolii@gmail.com.

*** Acest studiu a fost realizat în cadrul unui grant al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS UEFISCDI, proiect cu numărul PN-III-P4-ID-PCE-2020-1139.

¹ Arhiva Militar-Istorică din Moscova (Российский государственный военно-исторический архив, în continuare: RGVIA), f. 349, op. 51, d. 296.

sec. XIX, *Harta satului Talpa cu împrejurimile sale*, ms., color, 37 × 28 cm, circa 1878 etc.² Alte sate și cătune au fost ridicate topografic la alcătuirea unor planuri de orașe, cetăți sau itinerarii. Bunăoară, la arhiva mai sus menționată se păstrează un itinerariu în două părți de la satul Baia la cătunul Pleșești și de la cătunul numit la satul Roșcani. La alcătuirea acestei surse cartografice, ofițerii ruși au ridicat topografic toate localitățile aflate pe drumul amintit, de la Baia la Roșcani, printre care Tâmpeschi, târgul Fălticeni, cătunul Petia, apoi Uncești, Pleșești, Liteni și altele³.

Planul special al satului Lăzăreni și al cursului râului Jijia cu localitățile din apropierea sa din ținutul Iașilor, în Moldova. Alcătuit în anul 1791, obiectul studiului nostru, este însă o sursă cartografică cu totul aparte, atât prin detaliile tehnice, cât și prin motivele creării sale, după cum vom arăta mai jos. Potrivit inventarului fondului, la 26 august 1960, planul satelor de pe Jijia ar fi fost fotografiat pentru un anume Vianu, cel mai probabil Alexandru Vianu, istoric care a urmat aspirantura la Moscova în acea vreme, formă de învățământ în vederea obținerii titlului de „candidat în științe”, specific sistemului sovietic. Vianu a activat apoi la Facultatea de Istorie a Universității din București și în cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga” din același oraș, în anii 50-60 publicând o serie de studii cu privire la impactul prezenței rusești în Principate, pe fondul luptei pentru controlul principatelor⁴. În urma căutărilor noastre nu reiese că ar fi valorificat undeva acest plan și nici nu am aflat dacă a ajuns cumva în fondul de microfilme URSS, cel puțin verificarea în inventarul acestui fond nu a dat nici un rezultat.

În colțul din dreapta privitorului, în partea de sus a planului, autorul a desenat o cetate ruinată și siluetele unor soldați, cavaleriști și infanteriști, câteva animale de tracțiune, căruțe cu provizii, arme și, în plan secund, corturi arzând. Cel mai probabil, avem de-a face mai degrabă cu o imagine artistică, decât transpunerea unei realități. Și pe unul dintre cartușele hărții lui Bauer a fost desenată o fortificație parțial ruinată, la fel și pe alte planuri, fiind un obicei al topografilor, fără legătură cu realitățile din veacul al XVIII-lea. O reprezentare artistică, o simplă înfrumusețare emblematică folosită în domeniul cartografiei, avem și la legendă, plasată în colțul din stânga jos. A fost pictat un vultur cu ramuri de palmier și laur în cioc, simbolurile păcii și slavei, cu fulgere într-una dintre ghearele sale, trimitere la vulturul lui Jupiter, și sceptrul în cealaltă. Puțin mai jos, zeul comerțului Mercur, care ține în mâna stângă un jurnal pe care a fost desenat vulturul bicefal⁵. Din păcate, despre autorul planului, maiorul secund I. Kupcinov, nu am găsit nici o informație.

² Ibidem, f. 438, op. 1, d. 320, 336, 470, 471, 487, 488, 497.

³ Ibidem, d. 737, f. 1-2.

⁴ *Enciclopedia istoriografiei românești*, coord. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 341; *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, vol. V, coord. Victor Spinei, Dorina N. Rusu, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2021, p. 438-439.

⁵ Informații primite de la profesorul E. V. Pcelov, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Planul poartă denumirea de „plan special al satului Lăzăreni și al cursului râului Jijia”⁶, ceea ce ne arată că topografiile au dedicat acest document cartografic zonei destul de largi de pe valea Jijiei care are drept obiectiv central satul Lăzăreni, cu moșia și curtea boierească de aici. De altfel, în legendă, cu litera A, avem satul Lăzăreni, situat pe coasta șirului de dealuri ce străjuiește Jijia la vest, de-a lungul drumului ce însoțește cursul râului. După poziție ne dăm seama că satul se afla într-o zonă care nu era expusă inundațiilor. Casele din sat sunt toate din lemn, la o parte fiind reprezentat și un spațiu verde, adică grădina. La vale de sat, pe malul Jijiei, este reprezentată curtea boierească, trecută în legendă sub litera B, cu formula mai cuprinzătoare: „casa domnului, cu grădină cu feluriți pomi fructiferi și vie”. Într-adevăr, planul figurează o incintă patrulateră, în care sunt cuprinse curtea casei, cu clădirea mare de piatră, mai multe clădiri mai mici din lemn, probabil pentru slujitori, hambare, grajduri, alături de grădină și livadă. În cea din urmă pare să fie și un foisor de lemn, iar de la casa mare spre râu o cărare duce spre un ponton, tot din lemn. O altă cale duce spre o incintă separată, unde se află biserica trecută în legendă cu hramul Preasfânta Maica Domnului (C), construită din piatră, dar cu clopotniță de lemn. Fiecare dintre incinte are câte o poartă, iar mai jos de biserică, în afară, se văd niște clădiri circulare din lemn, cel mai probabil bordeie ale Țiganilor robi⁷.

Cu litera D din legendă intrăm pe un teren mai puțin sigur, pentru că topografiile au notat aici o „mănăstire în care sunt destul de mulți pomi fructiferi, iar monahi se află rar în ea”. Fără însă a figura vreo biserică, ci doar două mici clădiri din lemn – ceea ce sugerează un schit –, autorii planului au plasat ansamblul mai sus de satul Lăzăreni, lateral de drum, în pădurea de pe coasta unui deal.

Mai sus de curte, pe malul Jijiei, găsim grajdurile animalelor (E), cu o ogradă și o clădire de lemn. Pe celălalt mal sunt trecute două cătune, Recar (Răcari?) și Mușicașa (F), neidentificate, nici un toponim din documentele păstrate neoferind vreun indiciu cu privire la existența acestora. Azi, pe acest loc nu se mai află nici o locuință. În schimb, mai sus, unde râul face un mare cot, se află alt cătun, numit chiar „La cot” (G). De altfel, și azi mai multe sate de pe Jijia poartă nume ce trimit la situarea pe unele din numeroasele meandre ale râului, precum Cotu Morii și Cotu lui Ivan. În poziția acestui sat de „la cot” s-a aflat cel mai probabil satul Mircenii, pomenit în mai multe documente ca fiind între Lăzăreni și Chișărăi⁸. Pentru toate aceste sate și cătune, legenda planului precizează că „aparțin boierului Ruset”.

Dar a cui era casa și cine a ctitorit biserica de piatră, care – după poziție –, a fost cu siguranță ridicată pentru a servi nevoilor spirituale ale familiei care rezida în curtea boierească vecină. Istoria satului Lăzăreni poate fi documentată încă din secolul al XV-lea. Prima sa mențiune este din 1490, când Ștefan cel Mare întărea

⁶ Scara planului este dată în stânjeni englezești, 50 de picioare.

⁷ Existența robilor Țigani de aici este confirmată în diata lui Vasile Ruset (*Documente privitoare la istoria orașului Iași*, VI, ed. Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2004, p. 670, nr. 768, în continuare: *Documente Iași*).

⁸ ANI, Documente, 322/39; 322/76.

nepoților lui Stoian Procelnic cel bătrân, Iurșa și Iliăș Saula, satele pe care străbunul lor le avea de la Alexandru cel Bun pe Bahlui, Jijia și Prut, care includea Lazorenii, „unde a fost Rosneag”⁹. Renate Möhlenkamp a identificat în persoana lui Stoian Procelnic un puternic al locului, ce a trăit la sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului următor și care deținea controlul asupra zonei de la sud-est de Iași, pe unde trecea drumul ce lega orașul de răsăritul și sudul țării și de teritoriul controlat în mod direct de mongoli¹⁰. Lazorenii nu mai apar în documente un secol și jumătate, divizându-se între urmașii lui Stoian. Abia din 1639 satul reapare în surse, de data aceasta datorită unor tranzacții de ocini în care sunt implicați diverși răzeși¹¹. Din acest moment, după cum a observat și domnul Silviu Văcaru, care se ocupă de istoria acestui sat, Lăzărenii prezintă una din acele rare situații în care evoluția schimbătoarei proprietăți locale poate fi excelent documentată prin sursele păstrate în arhivă¹². Fiind aproape de Iași, în sat și pe moșia sa cumpără locuri și oameni din Iași, precum Vasile Fuglea (zis și Fulga), care ia în 1643 o parte din sat, fiind imediat contestat de mai mulți localnici, fără succes. Pierzând procesul, răzeșii aflați acum în culpă sunt nevoiți să vândă la rândul lor o parte de ocină, probabil pentru a scăpa de datorii, cumpărător fiind tot un om din Iași, Dima negustor¹³. În sat încep să aibă locuri și boieri, precum comisul Gheorghe Vâlcul, care a obținut locul sub formă de danie de la Fuglea¹⁴. Lui i se adaugă Ion Hăbășescul, pârălăb de Hotin, care a revendicat și obținut locul comisului¹⁵.

Satul și părțile sale („bătrânii”) prezentau un mare interes, astfel că terenurile se vindeau repede, Hăbășescul pârălăbul vânzând lui Mihai schimbătorul din Iași, care la rândul său vinde lui Toader Iordache mare vistier. Tot de la un ieșean, de data aceasta de la Mihalache blănarul, cumpără Toader Iordache alt loc în sat, boierul acumulând aici prin zeci de cumpărări succesive mai multe bucăți¹⁶. În 1689, fiul lui Toader Iordache, Vasile Cantacuzino paharnic, cedează Lăzărenii mănăstirii Golia în contul unei danii a doamnei Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu (care îi era mătușă), cea căreia i s-a tăiat capul de către cazaci în cetatea Neamțului¹⁷. Mănăstirii Golia i s-a adăugat în 1717 Bărboiul, care a cumpărat părțile de moșie de la Lăzăreni ajunse la Costache blănarul¹⁸.

Din 1760, principalul deținător de locuri la Lăzăreni va fi Vasile Ruset hatmanul. În acel an, marele boier face un schimb cu Constantin Blebe, dându-i

⁹ DRH, A, III, p. 155, nr. 80.

¹⁰ Renate Möhlenkamp, *Contribuții la istoria orașului Iași în secolele XIV-XV*, în *AIIAI*, XXI (1984), p. 68-71.

¹¹ DRH, A, XXV, p. 14, nr. 13.

¹² Mulțumim pe această cale domnului Silviu Văcaru pentru sugestiile documentare făcute cu privire la acest sat.

¹³ DRH, A, XXVII, p. 94, nr. 90; p. 453, nr. 472; XXVIII, p. 272. nr. 325; p. 295, nr. 349.

¹⁴ *Documente Iași*, II, p. 78, nr. 81.

¹⁵ ANI, Documente, 322/7-8.

¹⁶ Ibidem, 321/35 și 37.

¹⁷ *Documente Iași*, II, p. 572-573, nr. 653-654.

¹⁸ ANI, Documente, 322/29.

acestui via la Odobești în schimbul unei părți de moșie în Mirceni¹⁹. Tot atunci, el preia locul mănăstirii Bărboi, dând acesteia la schimb în etape mai multe dughene noi din zona Podului Vechi din Iași, care avea un bun vlad comercial²⁰. Vasile Ruset nu se va opri aici, ci va cumpăra locuri și în Chișărai²¹, el fiind cel care va ridica curtea boierească, iar după călugărirea sa, întâmplată probabil după redactarea diatei sale din februarie 1767, urmată de deces la scurt timp, moșia de la Lăzăreni va trece la fiul cel mai mic, numit tot Vasile, care la rândul său va deține dregătoria de hatman. Testamentul boierului bătrân menționează „casă de la Jijie, cu biserică de piatră și cu mori”, Vasile fiul urmând să ia în grija pe mama sa, Safta, născută Balș²². În 1782, aceasta din urmă se plângea domnului Alexandru Mavrocordat Delibey că mănăstirea Sf. Vineri schimbase vladul unor mori, înecând morile sale, drumul de acces și fânețele oamenilor. În cele din urmă, egumenul mănăstirii își va recunoaște vina și va muta morile la locul vechi²³. Și Vasile Ruset fiul se va lupta cu vecinii săi, în special cu Costache Razu, mutat în Basarabia, care deținea o parte din moșia Chișărai²⁴.

Misiunea identificării ctitorului bisericii ne-a fost mult ușurată de cercetările recente ale domnului Silviu Văcaru, care împreună cu preotul Andrei Carcea, actualul paroh, i-a dedicat un studiu, publicat în 2021 în Buletinul „Ioan Neculce”. Pentru biserica de piatră ne îndreptăm tot spre hatmanul Vasile Ruset, și nu spre Iordache Ruset Cilibiu, cum au susținut unii specialiști fără vreo bază în surse²⁵. Un pomelnic din lemn, de la 1826, vine să confirme că Varlaam monah (numele de după călugărire al lui Vasile Ruset) și Safta sunt ctitorii lăcașului²⁶. Demn de remarcat este că hatmanul Vasile Ruset este unul din cei mai mari ctitori boieri din secolul al XVIII-lea. Îl găsim implicat alături de Daniil Hudici în ridicarea mănăstirii Doljești – unde s-a și călugărit și a fost îngropat²⁷ –, și a mai ridicat sau a contribuit la bisericile de la Fântânele, Obreșești, Luncani, Mărgineni, Țuscani, Lunca Bârnovii, Sf. Nicolae de la Ocnă, dar și „la Jâjâe”, după cum spune chiar el în diata din 1767. Marele boier este și ctitor ieșean, pentru că îl găsim atât la biserica Sfintii 40 de mucenici din Muntenimea de Mijloc, dar și mai la vale, la Prapadoamna, contribuind și la Sf. Theodori, Curelari și Vulpă²⁸.

¹⁹ Ibidem, 324/17, f. 5v. nr. 32.

²⁰ Ibidem, f. 3-3v., nr. 31-32; vezi și *Documente Iași*, VI, p. 555, nr. 629.

²¹ Mențiuni în acte de la fiul său: ANI, Documente, 322/140; vezi și 322/145.

²² Iulian Marinescu, *Acte moldovenești felurite*, în *BCMI*, VIII (1929), p. 88, nr. 15; R. Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, *Coborâtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, București, 1938, p. 69-71; *Documente Iași*, VI, p. 670, nr. 768.

²³ ANI, Documente, 322/106.

²⁴ În 1824-1825 (ibidem, 322/137, 322/143).

²⁵ Silviu Văcaru, Andrei Carcea, *Biserica din satul Cilibiu – câteva lămuriri*, în *IN*, seria a III-a, III (2021), p. 372-373.

²⁶ *Ibidem*, p. 374 și p. 375 (fig. 2).

²⁷ T. Gh. Bulat, *O ctitorie târzie: mănăstirea Doljăști-Roman*, în *MMS*, 1965, nr. 11-12, p. 613-615, 621-625.

²⁸ *Documente Iași*, VI, p. 670, nr. 768.

În ceea ce privește mănăstirea aflată puțin mai sus de Lăzăreni, înclinăm să credem că aici s-a aflat schitul de la Stânca Jijiei, mult mai vechi decât biserica din sat, dispărut între timp și nelocalizat până în prezent. Nicolae Stoicescu plasează acest schit eronat în cunoscutul său repertoriu, în Stânca – Coarnele Caprei, precizând totuși că mai există un sat Stânca în comuna Victoria²⁹. Acolo, într-adevăr, avem o altă curte Ruseti, dar Roznovanu, cu biserică proprie, însă în cazul lăcașului de pe hartă este evident că avem de-a face cu o mănăstire separată, ridicată în pădure, un schit. O însemnare pusă pe o evanghelie păstrată la biserica lui Aron Vodă de lângă Iași arată că schitul „ot Stânca, ot Jijie” funcționa la 1755, când Matei Ghica îi dăruiește această sfântă carte, ocazie cu care se precizează și hramul, Adormirea Maicii Domnului³⁰, același cu al bisericii aflată mai la vale, la curtea boierului, dar și cu cel al bisericii din Chișărui³¹.

De altfel, atât despre Lăzăreni, cât și despre Mircenii vecini, se spune în mai multe documente că sunt „sub” sau „la” *stâncă*³², la fel cum această denumire apare în hotarul mai multor moșii din zonă, Procelnici, Rediul Aldei, Onceni³³. Numele era de fapt dat întregii coaste care mărginea ca un zid spre apus valea Jijiei, mergând de la sud de la Coada Stâncii până spre nord, la actualul sat Stânca. Prin urmare, putem stabili o legătură între această întreagă coastă și schitul numit „Stânca”, care fusese ridicat cam la mijlocul distanței dintre cele două capete amintite.

În partea de jos a planului, de data aceasta pe malul stâng al Jijiei, este figurat satul Golăiești, cu case de lemn și grădini. Legenda precizează că satul aparținea mănăstirii Frumoasa (*Formosa*). Pentru originea satului ar fi două ipoteze: numele îi vine ori de la un Golăi, nu știm însă dacă cunoscutul Ion Golăi logofăt, ctitorul de la prima biserică a Goliei, sau altul; au mai fost personaje cu acest nume, la fel cum mai există sate Golăiești pe Rebricea, în zona văii Elanului sau pe Răut³⁴; a doua interpretare ar pune în legătură moșia cu partea din Lăzăreni cedată în 1689 de Vasile Cantacuzino paharnic mănăstirii Golia, amintită deja mai sus³⁵, această interpretare pare cea mai plauzibilă. Pentru perioada anterioară, am identificat două acte din 1642, care menționează cu stăpâniri în Golăiești pe Malcoci mare șetrar, ce

²⁹ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Direcția Patrimoniului Cultural Național, 1974, p. 778.

³⁰ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, București, 1908, p. 180.

³¹ Biserica din Lăzăreni a hătmănesei Săftița Palade este de cărămidă și „are toate cele trebuincioase” (ANI, Mitropolia Moldovei și Sucevei, A34/1841, f. 22v.-23).

³² ANI, Documente, 321/53 („la sat la Lăzorenii [...], cari iaste în ținutul Iașilor, pe pâraul Jăjiei, supt Stâncă”); 321/56 („în sat în Lazorenii, supt Stâncă ce iaste pe pâraul Jăjiei, la ținutul Iașilor”); Măn. Neamț, LVIII/14 („satul Lăzorenii ce-s la ținutul Iașilor supt Stâncă cu vad de mori în Jijia”); Documente, 320/25 („această moșii esti la Stâncă la ținutul Iașilor și să numești din satu din Mircenii”).

³³ *Documente Iași*, II, p. 215, nr. 246 (Procelnici); p. 339, nr. 364 (Rediul Aldei); IV, p. 56, nr. 70 (Onceni).

³⁴ DRH, A, III, p. 40, nr. 24; CDM, vol. III, ed. Mihai Regleanu et al., București, 1968, p. 112, nr. 440; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VII, Iași, 1912, p. CLVII și urm.

³⁵ *Documente Iași*, II, p. 572-573, nr. 653-654.

pretindea că le are din vremea lui Radu Mihnea, și pe Vasile Buzea³⁶; cele două referințe au legătură cu ținutul Iași, prin urmare este posibil să fie vorba de satul de față, fiind oricum anterioare transformărilor petrecute în 1689. La un moment dat, moșia a ajuns în stăpânirea mănăstirii lui Balica, cea numită Frumoasa după rectitorirea lui Grigore II Ghica³⁷. Nu figurează în catagrafia ținutului Iași din 1820.

Topografii au notat o „fântână din piatră foarte aproape de poala stâncii” (I), situată pe drumul ce și azi are același traseu peste deal dinspre Golăiești spre Rediul Aldei. O „fântână mare, deasupra stâncii” este pomenită ca loc de hotar într-un act din septembrie 1660 în care călugării de la Sf. Vineri din Iași s-au judecat cu sătenii din Lăzăreni pentru moșia de la Procelnici³⁸.

De aici, topografii și-au îndreptat atenția spre partea de nord a hărții. Aici au notat satul Chișărăi, care „aparține domnului hatman Costachi”, trecând însă numele satului (K) în trei puncte diferite de pe malul drept al Jijiei, unde astăzi avem satele Cotu lui Ivan și Grădinari. Despre Chișărăi, redenumit Grădinari în 1964³⁹, știm că la 1725 Ștefan vâtaf îl lăsa la moartea sa, alături de satul vecin Roșieni, mănăstirii Dancu. Interesant este că despre cele două se spune că aveau hotar ce mergea dincolo de Prut, confirmând încă o dată că acest râu nu reprezenta o margine pentru moșii sau ținuturi⁴⁰. În catagrafia rusească din 1772, satul apare la hatmanul Vasile Razu⁴¹, de la care va trece la fiul său, Mihai, iar de la acesta la fiul Costache Razu, stabilit dincolo de Prut⁴². Curios este că hatmanul Costache din legenda planului ar trebui să fie Costache Ghica, cel care a deținut funcția de hatman în acei ani, cu toate că, la acest stadiu al cercetării, nu l-am identificat ca deținător de pământ aici.

Pe aceeași sursă cartografică, în apropiere de Icușenii de astăzi, a fost cartată și „casa domnului boier Depasta”, plasată într-o incintă circulară, fiind vorba cel mai probabil de Dracache Depasta⁴³. Era o clădire de formă patrulateră, cu două foișoare laterale și o anexă. Nu era zidire din piatră, ci, cel mai probabil, din lemn, cu mult mai modestă decât conacul de la Lăzăreni. Dracache Depasta este unul dintre medicii cunoscuți ai Moldovei celei de-a doua jumătăți de veac XVIII. A activat o vreme la spitalul Sf. Spiridon și a fost în relații bune cu rușii, spionând pentru aceștia. Dracache apare și în lista boierilor moldoveni doritori să plece din Moldova în Rusia, redactată la 15 aprilie 1792⁴⁴. Nu a plecat și a murit pe la 1803 în Moldova⁴⁵.

³⁶ MEF, IV, ed. D. M. Dragnev et al., Chișinău, Știința, 1986, p. 39, nr. 10; p. 52, nr. 15.

³⁷ Mănăstirea Frumoasa avea moșia Proselnici, din aval de Lăzăreni (ANI, Documente, 322/135-136).

³⁸ ANI, Manuscrise, nr. 629, f. 355.

³⁹ Vasile Chirica, Marcel Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. I, Iași, 1984, p. 154.

⁴⁰ *Documente Iași*, III, p. 567, nr. 658.

⁴¹ MEF, VII/1, p. 201.

⁴² ANI, Documente, 322/137.

⁴³ Pentru acesta, vezi Sorin Grigoruță, *Un doctor ieșean din a doua jumătatea a veacului al XVIII-lea: Dracache Depasta*, în *AIIX*, XLVII (2010), p. 33-47.

⁴⁴ L.E. Semionova, *Переселенцы из Дунайских княжеств в Россию в конце XVIII в.*, în vol. *Миграция и эмиграция в странах Центральной и Юго-Восточной Европы в XVIII-XX вв.*

Planul oferă și informații de ordin economic, sugestive pentru felul în care erau organizate moșiile în secolul al XVIII-lea. Se observă astfel că terenurile agricole erau concentrate în imediata apropiere a satelor, nu departe de râu, în special pe malul apusean, mai înalt, al acestuia. Grâul strâns de pe terenurile de pe moșia de la Jijia este amintit în diata lui Vasile Ruset hatmanul, o parte urmând să fie dat la biserica Prapadoamna, unde boierul era ctitor⁴⁶. Tot lângă râu vedem și mai multe grădini. Cu litera M, topografii au notat și câteva vii, aflate pe dealul Stâncii, în dreptul satului Chișărai.

Pe Jijia erau multe mori, după cum confirmă un act din 1682, în care călugării de la Agapia se plâng că Toader Iordache marele vistier amenajase o moară care îneca moara mănăstirii, aflată mai sus. Cele două părți s-au împăcat, hotărând să-și facă morile la mai mare distanță una de cealaltă, ocazie cu care e amintită și moara mănăstirii Sf. Vineri, aflată în aval⁴⁷. Fiind din lemn, morile puteau fi mutate, astfel că pricinile de acest fel se puteau rezolva repede. Planul surprinde sub litera N doar cele două mori aflate nu departe de Lăzăreni, pe un braț, probabil artificial, care lega două meandre ale Jijiei. Documentul cartografic de față este important și deoarece ilustrează foarte bine cursul foarte sinuos al Jijiei, inclusiv un braț desprins la răsărit, numit pe hartă Dobrovița. Se remarcă excelenta calitate a ridicării topografice, meandrele Jijiei de la 1791 fiind ușor de urmărit și astăzi pe o hartă contemporană din satelit.

Inginerii ruși nu au omis diversele drumuri care traversau zona, făcând legătura între Iași, Prut și Basarabia. Pe lângă calea care însoțea cursul Jijiei – cu o variantă pe malul apusean și o alta sub Stânca, dar și cu câteva drumuri de legătură peste coasta Stâncii –, pe plan sunt notate „drumul de la Iași la Bender” (desenat în partea de sud) și „drumul spre târgul Soroca” (în nord). Documentar, un „drum al măjilor” apare pomenit ca punct de hotar la Lăzăreni încă dintr-un act din 1660⁴⁸.

Dacă arhivele rusești ne-au oferit surpriza acestui interesant plan, cele de la Iași cuprind propria hartă a acestei zone de pe valea Jijiei. Este drept că hartă pare mult spus, de vreme ce documentul este mai degrabă o schiță, care notează cursul râului, cu meandrele sale, în centrul atenției fiind tot zona în care Jijia se desparte în două brațe. Desenatorul a figurat de la nord la sud satele Chișărai (cu biserica), Lăzăreni (cu biserica), Proselnici (pe locul Golăieștilor) și Mânzătești. Motivul acestei foarte sumare ridicări este dat de morile prezente pe schiță, cu reprezentările hidrografice aferente. Întâlnim astfel: două mori lângă Lăzăreni, prezente și pe planul rus, respectiv „morile mănăstirii cele noi” (tot două), alături de „iazul vechi a hătmanesii”, „balta Grozoaia” și „gârla Dobrovățul”. Pe Jijia sunt notate mai multe zăgazuri, un „vad vechiu” – cu o crâșmă în apropiere, dar și un pod – dincolo de

Сохранение национальной идентичности и историко-культурного наследия, Sankt-Petersburg, 2011, p. 120, nr. 2.

⁴⁵ Sorin Grigoruță, *op. cit.*, p. 43.

⁴⁶ *Documente Iași*, VI, p. 670, nr. 768.

⁴⁷ ANI, Documente, 322/22.

⁴⁸ *Ibidem*, 322/6; 322/76.

morile mănăstirii, spre Mânzătești. Cursul Prutului este reprezentat în lateral⁴⁹. Detaliile și toponimele de pe această închipuire de hartă, precum și modul în care a fost aceasta redactată indică o lucrătură specifică secolului al XVIII-lea, dinainte de introducerea noilor tehnici, moderne, de ridicare topografică. Menționarea respectivelor mori, a vadului vechi și cursurilor de apă trimit direct la pricina amintită deja mai sus, din 1782, când Safta – hătmăneasa de pe acest plan, dar și din document – a reclamat la domn că mănăstirea Sf. Vineri a schimbat vadul unor mori și a pricinuit înecarea morile sale. Schița reprezintă foarte probabil rezultatul cercetărilor întreprinse de vornicii de poartă trimiși în mai multe rânduri la fața locului să investigheze situația⁵⁰. Sugestiv este însă faptul că în harta rusă a Lăzărenilor observăm la un nivel excelent de detaliu locul morilor hătmănesei, iazul vechi și balta Grozoaiei. Morile mănăstirii nu sunt figurate, dar în colțul din dreapta jos al planului topografii au surprins canalul artificial săpat special pentru ele, canal prezent pe schița rezultată din cercetările din 1782.

A rămas să lămurim motivele ridicării acestui plan aparent nesemnificativ de către topografia ruși. Zona nu se află chiar lângă Prut și deci nu prezintă o importanță strategică sau militară deosebită, în condițiile în care principala trecere peste râu era la Țuțora, o a doua urmând să se adauge curând la Sculeni. Traversarea de la Zagarancea se afla de asemenea puțin mai la sud. Nici economic nu putem vorbi de o regiune cu o valoare anume. Totuși, interesul topografilor a fost dat de moșia de la Lăzăreni și în special curtea de aici, acea *gospodscoi domă* din legendă. Ilustrarea curții și a moșiei credem că are drept motiv prezența în acest loc a contelui Piotr Alexandrovici Rumeanțev. Acesta se remarcase printr-o lungă carieră militară, începută cu războiul cu Suedia din 1741-1743, continuată în Războiul de șapte ani și dusă la apogeu în războiul ruso-turc din 1768-1774, când i-a învins pe turci în bătăliile de la Larga și Cahul, ceea ce i-a adus supranumele de Zadunaischi. În următorul război ruso-turc, izbucnit în 1787, Ecaterina a II-a i-a încredințat comanda armatei a II-a ruse, astfel că generalul, devenit între timp mareșal, a revenit din nou în Moldova ocupată. Potemkin, comandantul general, nu l-a mai implicat în lupte și, fiind bătrân și grav bolnav, Rumeanțev s-a retras la Iași. Despre bolile sale scria Rumeanțev Ecaterinei din capitala Moldovei la 29 martie 1789, cerând să fie concediat⁵¹. Împărăteasa i-a acordat concediu pe caz de boală, și, în mai multe rânduri, i-a poruncit supusului său să plece din Moldova. Ultima scrisoare scrisă în Iași a lui Rumeanțev, care a fost publicată, este datată în 7 mai

⁴⁹ Ibidem, 322/120.

⁵⁰ Ibidem, 322/106.

⁵¹ P. A. Rumeanțev, *Сборник документов*, tom III, 1775-1796, sub red. lui L. G. Beskrovniî, Moscova, 1959, p. 416-417, nr. 276-277. Vezi și în epistola din 21 aprilie, scrisă tot când se afla în Iași (*ibidem*, p. 422, nr. 283).

1789⁵². Probabil epistola din data de 22 iulie a aceluiași an, prin care contele îl informa pe Potemkin despre starea sa, să fi fost deja redactată într-un loc apropiat de Iași, unde contele să se bucure de liniște și aer curat:

„cât despre mine, atunci eu, neavând nici puteri destule, nici bani destui, ca să plec precum în basm peste mări și țări, locuiesc încă aici și vreau să încerc să le adun și pe una și pe alta și să merg, înainte de toate, la mine și, îngrijindu-mă de treburile mele, poate, în cele din urmă, să mă decid sau să caut ușurare la ape, sau să mă retrag cu totul în liniște și tăcere și să-mi trăiesc ultimele zile”⁵³.

Detalii despre locul unde s-a așezat Rumeanțev ne sunt oferite ulterior cu ocazia dublei descriere a călătoriei soliei ruse la Istanbul condusă de Kutuzov, care s-a întâlnit în iunie 1793 pe Nistru, nu departe de Dubăsari, cu solia otomană în drum spre Moscova. După ce părăsesc Rezina și traversează Prutul, Johann Christian von Struve și solia rusă vizitează la Țuțora

„un loc plin de interes [...], pentru că slujise timp de doi ani de locuință bătrânului și gloriosului feldmareșal, contele Rumeanțev [...]. Ar fi într-adevăr greu să găsești în altă parte un loc de ședere mai plăcut. O casă de piatră încântătoare și spațioasă, înconjurată de grădini foarte bine îngrijite, îi servește de locuință. Casa este așezată pe o înălțime din care ai o privire minunată asupra unei câmpii foarte frumos scăldate de o mulțime de râuri mici și înfrumusețată de alei formate de copaci falnici și bine înfrunziți”⁵⁴.

Și la întoarcerea de la Istanbul din 1794, von Struve remarcă valea Jijiei, „pe țărmul căreia se înșiră pretutindeni sate; tufișuri și copaci îmbracă tot ținutul”, pentru ca să nu uite să adauge: „la stânga, zăream casa frumoasă a bătrânului și gloriosului general Rumeanțev”⁵⁵. Călătoria delegației ruse spre Istanbul a fost prezentată în paralel și de Heinrich von Reimers. Și acesta remarcă valea Jijiei, despre care spune că „este atât de atrăgătoare, încât feldmareșalul conte Rumeanțev, învingătorul de la Cahul, în timpul ultimului război cu turcii și-a construit în valea aceasta, chiar lângă apă, o casă frumoasă, unde apoi a și locuit”. Von Reimers este însă mai precis când se referă la locul unde se așezase delegația rusă, și anume la Stânca, ba chiar povestește că de acolo ar fi făcut o mică excursie cu un prieten la vale, de-a lungul cursului Jijiei, trecând pe lângă fosta casă a mareșalului. Prin urmare, reședința acestuia nu a fost la Țuțora, după cum dădea de înțeles von Struve, ci undeva la câteva ore de Stânca.

Misterul locului unde s-a aflat casa în care a locuit Rumeanțev este deslușit când analizăm corespondența dintre acesta și Ecaterina a II-lea, câteva scrisori având ca loc de expediție... Lăzărenii! Prima trimisă țarinei de aici a fost redactată

⁵² *Ibidem*, p. 424, nr. 286.

⁵³ *Ibidem*, p. 427, nr. 287.

⁵⁴ *Călători străini despre Țările Române*, vol. X/2, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 2001, p. 1125.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 1140.

în ziua de 28 decembrie 1789 și a ajuns la Petersburg prin intermediul cneazului Pavel Mihailovici Dașkov, preferatul contelui Rumeanțev⁵⁶. Plecarea lui Rumeanțev la Lăzăreni a avut loc probabil anterior datei de 22 iulie 1789, pentru că la ”un mic conac din împrejurimi” îl găsește în vara lui 1789 Roger de Damas, venit din Franța ca voluntar pentru a lupta în armata țarinei. Acesta spune despre Rumeanțev că „nu se sculase din patul lui de mai multe luni, dar mai degrabă din ciudățenie și capriciu, decât din boală”⁵⁷. Și tot atunci abatele Pizzagalli descrie o călătorie la Iași, fără însă a-l vizita pe Rumeanțev, despre care spune că „trăia retras la țară”⁵⁸. La 7 mai 1790, P.A. Rumeanțev, aflându-se tot pe Jijia, trimite o nouă scrisoare împărătesei prin care explica motivele reținerii sale în Moldova:

„Cât despre locul în care mă aflu acum, nu o singură dată am intenționat deja din multe și neplăcute pricini să-l părăsesc, dar bolile, care m-au ținut la pat opt luni fără întrerupere și atacurile des reînnoite, precum și acel fel de febră, prin care am trecut în aceste zile, m-au împiedicat de fiecare dată să fac asta; acum însă, pe vreme bună, care abia începe să-și facă simțită prezența aici, am să poruncesc să fiu dus la moșiile mele din Rusia Mică (*Malorossia*)”⁵⁹.

La 15 iulie Rumeanțev se afla tot la Lăzăreni. În această zi, generalul transmite felicitări împărătesei sale pentru victoria flotei ruse asupra celei suedeze⁶⁰. Printr-o altă scrisoare, datată în aceeași zi, Rumeanțev explica faptul că încă dinainte de 7 mai fuseseră emise toate ordinele necesare plecării sale din Moldova, fapt imposibil de dus la bun sfârșit, datorită agravării bolii. Se pare că fiul generalului, Nikolai, l-a vizitat la Lăzăreni și l-a găsit într-o stare mult mai gravă decât și-ar fi imaginat⁶¹. Cât a stat la Lăzăreni, Rumeanțev a primit la rândul său mai multe scrisori de la Ecaterina a II-a, precum cele din 7 ianuarie și 19 aprilie 1790⁶².

Potrivit lui P. Maikov, editorul scrisorilor contelui P. V. Zavadovski, plecarea lui Rumeanțev din Lăzăreni a avut loc tocmai în 1792⁶³. Conte a stat în Moldova până la finalizarea tratatelor de pace de la Iași, încheiate la 9 ianuarie 1792 (stil vechi). Georgianul Iona Ghedevanișvili scrie despre atmosfera din acel moment din capitala Moldovei și susține că, după semnarea tratatului și după ducerea osemintelor lui Potemkin la Kerson, Rumeanțev, „care stătuse pe lângă râul Jijia, a plecat în Rusia”⁶⁴. Acest lucru probabil s-a întâmplat chiar în ianuarie 1792, pentru că Zavadovski trimitea la 25 ianuarie 1792 o scrisoare lui Rumeanțev, informându-l de intenția contelui Alexandr Andreevici Bezborodko, șeful

⁵⁶ Письмо графа П.А. Румянцева-Задунайского, посланное 1789 года, декабря 28, с князем Дашиковым из с. Лазарени, в Молдавию, în „Московитянин, на 1843 год”, nr. 1, Moscova, 1843, p. 242.

⁵⁷ *Călători străini*, X/2, p. 893.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 956.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 427, nr. 288.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 428, nr. 289.

⁶¹ *Ibidem*, p. 429, nr. 290.

⁶² Ответ императрицы Екатерины, în „Московитянин, на 1843 год”, nr. 1, Moscova, 1843, p. 243.

⁶³ Письма графа П.В. Заводовского к фельдмаршалу графу П.А. Румянцову 1775-1791 годов / с предисл. и примеч. П. Майкова, Sankt-Petersburg, 1901, p. 154, nota 192.

⁶⁴ *Călători străini*, X/2, p. 984.

delegației rusești la negocierile de pace, de a trece prin Tașani în călătoria sa spre Moscova⁶⁵. Tașani, în Ucraina de astăzi, era una dintre moșiile contelui Rumeanțev, unde se afla și un conac și unde acesta și-a trăit ultimii ani din viață. Putem presupune că la momentul redactării scrisorii din 25 ianuarie 1792 la Petersburg se știa despre prezența lui Rumeanțev la moșia sa.

Nu credem că Rumeanțev și-a construit o casă proprie pe malul Jijiei la Lăzăreni. Probabil, pe fondul unei relații bune cu Vasile Ruset fiul, proprietarul moșiei, contele a primit drept găzduire acest loc aproape de Iași, unde era liniște și aer curat. Confirmarea ne-o oferă Baltazar Hacquet, care ajunge în Iași în iunie 1789, la puțin timp după ce Rumeanțev pierduse comanda trupelor ruse. Hacquet transmite că generalul „se retrăsese la trei ore depărtare de oraș [Iași, n. ns.], unde trăia cât se poate de mulțumit pe moșia unui boier”⁶⁶. Șederea la moșia de pe Jijia a contelui explică și prezența pe plan a casei lui Dracache Depasta. Acesta, aflat în legătură de rudenie cu Ruseteștii (era căsătorit cu Ecaterina Ruset), a fost foarte probabil unul dintre medicii care a avut grijă de Rumeanțev cât a stat la Lăzăreni. Depasta a fost apropiat de consulul rus la Iași⁶⁷ și este posibil să-i fi fost recomandat contelui, pentru a-i da ajutor la nevoie.

Astfel s-ar explica de ce inginerii ruși au ridicat planul acestei regiuni rurale și lipsită de vreo importanță militară. Ei au surprins această *gospodscoi doma* care, prin prisma noilor informații, poate fi privită nu ca o reședință boierească oarecare, ci chiar ca drept casa domnului Rumeanțev. Astăzi doar biserica curții boierești și ruina unei cripte⁶⁸ mai amintesc de ceea ce a fost o dată în aceste locuri. De urma schitului din pădure nu mai știe nimeni și astfel se pierde (pentru a câta oară?) istoria unui loc, care iată, prin harta de față, cunoaște o mărunță deslușire. Documentul cartografic ne-a oferit totodată ocazie analizei unei interesante evoluții, de la o importantă familie de la începuturile țării la răzeși care vând unor orașeni din Iași, dar și unor boieri, la trecerea în stăpânire mănăstirească, pentru ca în final tot niște mari boieri să amenajeze o mare curte, care a avut scurtul ei moment de glorie.

⁶⁵ Письма графа П. В. Завадовского, p. 111, nr. 100. Vezi și pagina 155, nota 197.

⁶⁶ Călători străini, X/2, p. 843.

⁶⁷ Sorin Grigoruță, *op. cit.*, p. 40-41.

⁶⁸ Moșia și casa au ajuns în proprietatea familiei Sturza, cea din urmă fiind folosită până în al doilea război mondial, când bombardamentele rusești au afectat-o iremediabil (Narcis Dorin Ion, *Istorie și genealogie. Convorbiri cu domnul Mihai Dim. Sturza*, în *CI*, s.n., XXXIV (2015), p. 311).

Anexe

Planul special al satului Lăzăreni și al cursului râului Jijia cu localitățile din apropierea sa din ținutul Iașilor, în Moldova. Alcătuit în anul 1791. Secund-maiorul I. Kupcinov („Spețialinoi plan sela Lazareni i teceniia reki Jiji s bliz lejașcimi k nei seleniiami ținuta Iaskogo v Moldavii. Socinen 1791 godu. Sek. maior. I. Kupcinovîn”), 98 × 68 cm:

Descrierea localităților („Opisanie selenii”):

- A. Satul Lăzăreni („Selo Lazareni”);
- B. Casa moșierului, lângă care se află o grădină cu feluriți pomi fructiferi și vie („Gospodskoi doom pri koem sad esrti s raznîmi fruktovîmi dereveami i vinogradom”);
- C. Biserica cu hramul Preasfânta Maica Domnului („Terkovi vo imea Presveatfea Bogorodiț”);
- D. Mănăstire în care sunt destul de mulți pomi fructiferi, iar monahi se află rar în ea („Monastîri v ktorom dovolino cislo fruktovîh dereviev, obîvateli je monahov redko v nem bîvaiei”);
- E. Grajdurile animalelor („Skotskoi dvor”);
- F. Cătunul Recar precum și Mușicașa („Derevnea Rekare i Mușikașa toj”);
- G. Cătunul La cot („<Derevnea> Lakot”) / de la A la G – aceste localități aparțin boierului Ruset („Onîea seleniia prinadlejat boiarinu Rusetu”).
- H. Cătunul Golăiești face parte din stăpânirile mănăstirii Frumoasa („<Derevnea> Goloeștî prinadlejit vo vladenie monastîrea Formosa”);
- I. Fântână din piatră foarte aproape de poala stâncii („Kamennoi kolodeaz pri samom pociti vozvîșenii gorî”);
- K. Satul Chișărâi, aparține domnului hatman Costachi („Selo Kișaroi prinadlejit gospodinu getmanu Kostaki”);
- L. Casa domnului boier Depasta („Dom boearina gospodina De-Pastî”);
- M. Pe stâncă, podgorii („Po gore vinogradnîe sadî”);
- N. Mori („Melniță”).

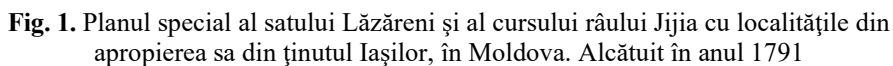

Fig. 2. Detaliu de pe plan: satul Lăzăreni (A), curtea boierească (B) și biserica (C), alături de schitul Stânca (D)

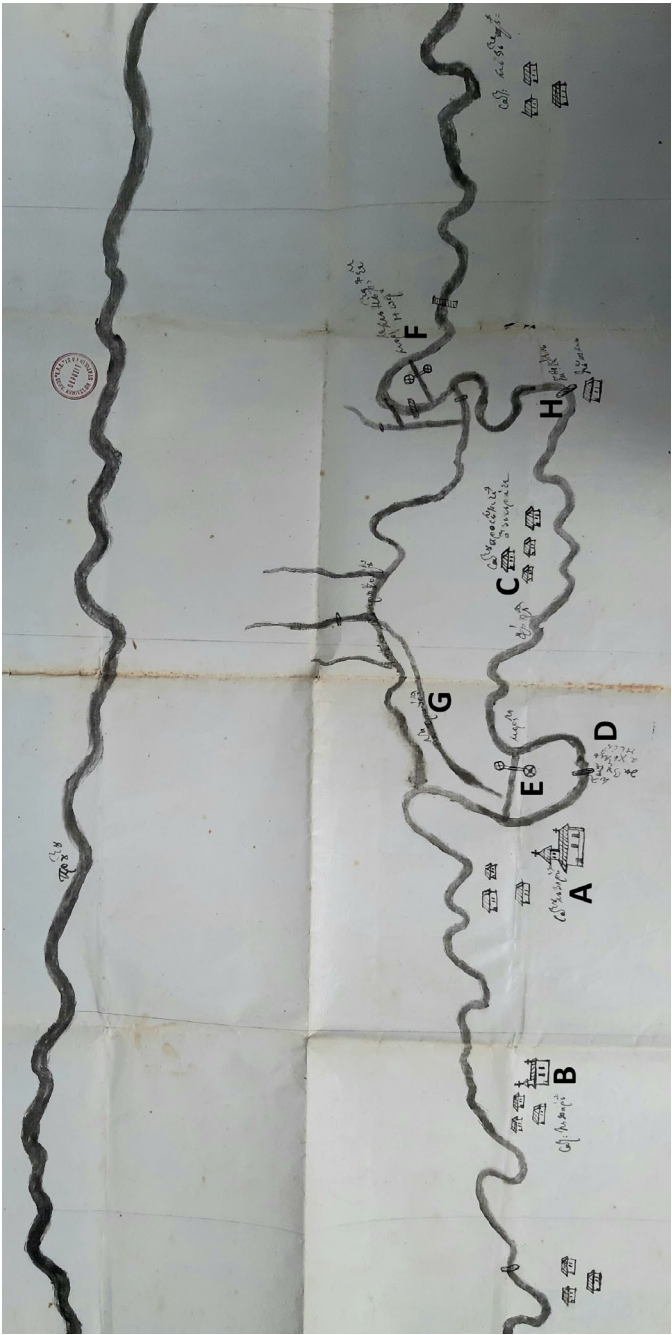

Fig. 3. Schița morilor de pe Jijia, cca. 1782: satul Lăzăreni (A); satul Chișărâi (B); satul Proselnici (C); iazul vechi al hătmănesei (D); mori (E); morile noi ale mănăstirii (F); balta Grozoaia (G); vadul vechi, cu cârciumă (H)

The plan of the village of Lăzăreni (Iași) and its surprises: the residence of count Rumyantsev and the hermitage at Stânca Jijiei

Abstract

In the Military-Historical Archive from Moscow (RGVIA) there are numerous plans of regions from Romanian area, fortresses, cities, military routes, points of interest for the Russian army and administration interested in expanding their control or influence in South-Eastern Europe. Among the maps, there are also some of villages, most of them erected for reasons similar to those mentioned above. However, one plan caught our attention because it doesn't seem to have any military significance. It is the plan of the village of Lăzăreni and the surrounding region, drawn in 1791 by surveyors led by second major I. Kupcinov. The central point of interest of the plan is the residence of the great boyar Vasile Ruset (Rosetti), with the nearby church, garden, stables, mills, vineyards. Above the mansion was the village of Lăzăreni, and further north, in the forest, there is a hermitage, which we identified it as the mysterious Stânca hermitage on Jijia. The plan captures very well the topography and hydrography of the area, which have changed very little until today. The analysis of the written sources revealed the reasons for the making of this plan. At the Ruset boyar's mansion, was present for more than two years marshal Petr Alexandrovich Rumyantsev (Zadunaischi), who had already distinguished himself through a long military career, started with the war with Sweden in 1741-1743, continued in the Seven Years' War and culminated in the war Russian-Turkish from 1768-1774. He was sent to Moldavia in 1788, but age and illness, along with disagreements with Potemkin, led him to retire in the spring-summer of 1789 to the mansion of Lăzăreni, where he stayed until after the signing of the peace of Iasi (Jassy), from January 1792. Several letters sent from Lăzăreni by count Rumyantsev to Catherine II have been preserved. The residence here was visited and described in 1794 by Johann Christian von Struve and Heinrich von Reimers. The Lăzăreni estate and the mansion remained in the possession of the Ruset family, later passing to the Sturza family. It was destroyed in World War II, with only a few cellars, the church and a ruined vault nearby surviving.

Keywords: Moldavia; Lăzăreni; Rumyantsev; Ruset family; map; topography.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANDBM</i>	= Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei
<i>ASRR</i>	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
<i>AȘUI</i>	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București
CTh	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
Cv.L	= Convorbiri literare (ambele serii)

„Dacia”, N.S.	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DANIC	= Direcția Arhivelor Naționale Istoric Centrale
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
DI	= Diplomatarium Italicum
DIR	= <i>Documente privind istoria României</i>
DIRRI	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
DOP	= Dumbarton Oaks Papers
DTN	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
DRH	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
EB	= Études Balkaniques
EBPB	= Études byzantines et post-byzantines
EDCS	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclaus.de/)
EDR	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
EpigrAnat	= Epigraphica Anatolica, Münster
ERAsturias	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
GB	= Glasul Bisericii
GCS	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
GLK	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
HEp	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„Hierasus”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
HM	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
HU	= Historia Urbana, Sibiu
HUI	= Historia Universitatis Iassensis, Iași
IDR	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , București-Paris
IDRE	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
IGLN	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
IGLR	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
IILPecs	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
ILAlg	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
ILB	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
ILD	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
ILN	= <i>Inscriptions latines de Novae</i> , Poznań
ILLPRON	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
ILS	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
IMS	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
IN	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
ISM	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
JGO	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
JL	= Junimea literară
JRS	= The Journal of Roman studies, London
LR	= Limba română
MA	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MCA	= Materiale și cercetări arheologice
MEF	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
MEFRA	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma

MGH	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
MI	= Magazin istoric, București
MIM	= Materiale de istorie și muzeografie
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
MN	= Muzeul Național, București
MO	= Mitropolia Olteniei
MOF	= Monitorul Oficial al României
Navarro	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
NBA	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
NDPAC	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
NEH	= Nouvelles études d'histoire
OI	= Opțiuni istoriografice, Iași
OPEL	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
PG	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
PLRE	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
RA	= Revista arhivelor
RBAR	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
RC	= Revista catolică
RdI	= Revista de istorie
REByz	= Revue des Études Byzantines
RER	= Revue des études roumaines
RESEE	= Revue des études Sud-Est européennes
RHP	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
RHSEE	= Revue historique de Sud-Est européen
RI	= Revista istorică (ambele serii)
RIAF	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
RIB	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
RIM	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
RIR	= Revista istorică română, București
RIS	= Revista de istorie socială, Iași
RITL	= Revista de istorie și teorie literară
RIU	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
RJMH	= The Romanian Journal of Modern History, Iași
RM	= Revista muzeelor
RMD	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
RMM	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
RMM-MIA	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
RMR	= Revista Medicală Română
RRH	= Revue roumaine d'histoire
RRHA	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
RRHA-BA	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
RSIAB	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
Rsl	= Romanoslavica

<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>Sch</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde